

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ СМЕРТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

INDIVIDUAL ASPECTS OF PROCEEDINGS ON CASES OF ESTABLISHING THE FACT OF THE DEATH OF A SERVICE PERSON IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORY

Ластовка В.В.
адвокат

Дана стаття на тему «Окремі аспекти провадження у справах про встановлення факту смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території» присвячена аналізу національного законодавства, яке регулює процедуру встановлення факту смерті військовослужбовця, тіло якого перебуває на тимчасово окупованій території. Стаття розглядає актуальні питання, що виникають у зв'язку зі здійсненням військової діяльності в умовах окупації, зокрема, важливість встановлення факту смерті особи, яка виконувала обов'язки військовослужбовця по захисту Батьківщини від збройної агресії російської федерації.

Автор статті проводить аналіз національного законодавства, судової практики та доктрини щодо визначення процедури встановлення факту смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території. В статті розглядаються ключові аспекти, такі як збирання доказів, роль міжнародних організацій, отримання документів від окупаційної влади та інші чинники, які впливають на встановлення факту загибелі військовослужбовця на тимчасово окупованій території. Зокрема, розглядаються актуальні питання, що виникають у зв'язку зі здійсненням військової діяльності в умовах окупації, зокрема, невідкладність встановлення факту смерті особи, яка виконувала обов'язки військовослужбовця.

Окремий акцент робиться на методах, що використовуються рідними та близькими військовослужбовця для збору доказів, таких як отримання документів від окупаційної влади, самостійне отримання запитів до державних органів, подання адвокатських запитів, витребування доказів у судовому порядку.

Загалом, ця стаття розширює наше розуміння процесу встановлення факту смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території, підкреслюючи необхідність співпраці всіх відповідних сторін для забезпечення справедливості, істинності та захисту прав людини.

Результати дослідження дають змогу запропонувати можливі шляхи вирішення проблеми, з якою зустрічають рідні при неможливості отримати тіло загиблого військовослужбовця через встановлення факту смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території з метою забезпечення справедливого та ефективного захисту прав військовослужбовців та їх родичів під час війни.

Отже, ця стаття спрямована проведення системного аналізу правового регулювання процедури встановлення факту смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території та висвітлює важливі аспекти цього питання з позиції національного права.

Ключові слова: правове регулювання; військовослужбовець, окреме провадження, встановлення факту смерті на тимчасово окупованій території, витребування доказів, військова частина, центр комплектування та соціальної підтримки, адвокатський запит.

The present article analyzes national legislation regulating the procedure of establishing the fact of the death of a service person whose body is in the temporarily occupied territory. It deals with topical issues emerging from military activities in the occupation context, namely, the importance of establishing the death of a service person who fulfilled the duties of protecting the Motherland from the armed aggression of the Russian Federation.

The article's author analyses national legislation, the judiciary, and doctrine in terms of defining the procedure for establishing the death of a service person in the temporarily occupied territory. The paper considers key aspects, e.g., gathering evidence, the role of international organizations, obtaining documents from occupation authorities, and other factors affecting the establishment of the fact of the death of a service person in the temporarily occupied territory. In addition, topical issues emerging from military activities in the occupation context, involving the urgency of establishing the fact of the death of a military person who performed the relevant duties, are covered.

Separate emphasis is placed on the methods used by relatives and friends of a service person to collect evidence, such as obtaining documents from occupation authorities, obtaining requests from state authorities independently, submitting attorney requests, and calling evidence in court.

In general, the present article expands our understanding of the process of establishing the fact of the death of a service person in the temporarily occupied territory, emphasizing the need for the cooperation of all specific parties to ensure justice, truth, and protection of human rights.

Research findings allow providing new solutions to the problem faced by relatives upon impossibility of obtaining the body of a dead service person through establishing the fact of their death in the temporarily occupied territory in order to guarantee fair and effective protection of the rights of the military and their relatives during the war.

Thus, the paper focuses on systematic analysis of the legal regulation of the procedure for establishing the death of a service person in the temporarily occupied territory and highlights essential aspects of the issue concerned from the standpoint of national legislation.

Key words: legal regulation; service person, separate proceedings, establishing fact of death in temporarily occupied territory, demand for evidence, military unit, recruitment and social support center, lawyer request.

Постановка питання: Збройна агресія російської федерації зумовила потребу у вирішенні національними судами України справ про встановлення факту смерті військовослужбовця під час виконання бойового завдання. Така потреба зумовлена тим, що подекуди члени сім'ї не можуть отримати тіло або біологічний матеріал загиблого військовослужбовця для встановлення факту смерті. В результаті чого члени сім'ї, інші зацікавлені особи, не можуть отримати гарантовані державою пільги та соціальні гарантії, успадкувати майно, що належало загиблого військовому. Таким чином, актуальність розвитку законодавства, що урегулює даний напрям суспільних відносин, є очевидним.

Проблематику, пов'язану з встановленням факту смерті військовослужбовця, частково висвітлювали в своїх робо-

тах такі українські вчені як І. Шопіна, М. Коба, С. Скуріхін, М. Шевченко, Н. Бровко, О. Отич, М. Олексюк та інші. Проте, цивільний процесуальний аспект встановлення факту смерті військовослужбовців внаслідок збройної агресії російської федерації лишається недостатньо розкритим і потребує наукового аналізу та розробок, спрямованих на удосконалення судової процедури.

Метою статті є аналіз та систематизація законодавчих та підзаконних актів України, якими урегульовано цивільний процесуальний порядок встановлення факту смерті військовослужбовця.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2023 року російська федерація розпочала збройну агресію проти України та окупувала значну частину території. Даючи відсіч російським військовим, багато військовослужбов-

ців загинули, а їхні тіла залишилися на території України, яка набула, відповідно до Закону України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території» правового статусу «тимчасово окуповані території» [1].

Сім'ї, рідні та близькі, які втратили своїх батьків, дітей, чоловіків, дружин, братів, сестер змушені шукати можливості для проведення державної реєстрації смерті особи, яка загинула на тимчасово окупованій території.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», державна реєстрація смерті відбувається через органи державної реєстрації актів цивільного стану на основі поданих заявником документів, таких як документи встановленої форми про смерть, видані закладами охорони здоров'я або судово-медичними установами, а також рішення суду про встановлення факту смерті особи або її оголошення померлою [2].

Згідно із частиною 1 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», державна реєстрація смерті проводиться органом державної реєстрації актів цивільного стану на підставі відповідних документів, як то: документа встановленої форми про смерть, виданого закладом охорони здоров'я або судово-медичною установою; рішення суду про встановлення факту смерті особи в певний час або про оголошення її померлою [2].

Окрім зазначених у частині 1 статті 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» документів, що є підставою для реєстрації смерті особи, у пунктах д) та е) розділу 5 Наказу Міністерства юстиції України № 52/5 від 18.10.2000 р. «Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні» йдеться також про такі документи як повідомлення архіву або органів Служби безпеки України у разі реєстрації смерті осіб, репресованих за рішенням несудових та судових органів, повідомлення установи виконання покарань або слідчого ізолятора, надіслане разом з лікарським свідоцтвом про смерть [2].

У перерахованих законодавцем документах, які можуть бути підставою державної реєстрації факту смерті вбачається наявність тіла, фрагментів тіла чи іншого біологічного матеріалу померлої особи. Бойові ж дії подекуди супроводжуються загибеллю військових і відсутністю можливостей транспортувати тіло. Такі події можуть бути колективними, або ж одноосібними. А отже, як доказ загибелі військового в одних випадках можуть виступати показання свідків, а в окремих випадках свідки відсутні, і це значно ускладнює процедуру встановлення факту смерті, адже виникають припущення про можливе перебування військового у полоні тощо.

У 2022 році Законом України № 2345-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях» від 01.07.2022 р. у Цивільний процесуальний кодекс України було внесено зміни до ст. 317. Абзацом 2 частини 1 встановлено, що «заява про встановлення факту смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства, може бути подана членами сім'ї померлого, їхніми представниками або іншими заінтересованими особами (якщо встановлення факту смерті особи впливає на їхні права, обов'язки чи законні інтереси) до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника. Частина 3, 4 ст. 317 Цивільного процесуального кодексу України викладено у наступній редакції: «У рішенні про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово

окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства, мають бути зазначені встановлені судом дані про дату і місце народження особи, про її батьків. Ухвалене судом рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства, підлягає негайному виконанню»[3].

Державна реєстрація факту смерті, що сталася на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, здійснюється органами державної реєстрації актів цивільного стану на підставі рішення суду, яке встановлює факт смерті на такій території. Рішення суду ухвалюється в результаті розгляду справи про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території у порядку окремого провадження, для якого статтею 317 Цивільного процесуального кодексу України передбачена особлива процедура судового розгляду [4].

Відповідно до другого абзацу першої частини статті 317 Цивільного процесуального кодексу України, заяву про встановлення факту смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній відповідно до законодавства, можуть подати члени сім'ї померлого, їхні представники або інші заінтересовані особи, якщо встановлення факту смерті особи має вплив на їхні права, обов'язки чи законні інтереси [4].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях №2345-IX прийнятого 01.07.2022 року, розширено перелік осіб, які можуть бути заявниками у справах про встановлення факту смерті на тимчасово окупованих територіях. До таких осіб було додано «інших заінтересованих осіб (якщо встановлення факту смерті особи впливає на їхні права, обов'язки чи законні інтереси). До внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України подати заяву про встановлення факту смерті на тимчасово окупованій території мали право лише члени сім'ї та їхніми представниками [3].

Такі зміни в законодавстві значно спростили процедуру звернення до суду громадян, які стикаються з проблемами встановлення фактів народження та смерті на тимчасово окупованій території України.

Разом з цим, положенням абзацу другого частини першої встановлено, що такі громадяни можуть звертатися із заявами про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника.

На думку автора статті, таким чином законодавець покращив становище потенційних заявників у даних категоріях справ, адже особи мають право подавати заяву до найближчого суду, що значно прискорює подання документів, полегшує можливість приймати участь заявниками у судових засіданнях, отримати судові рішення.

Для заяв про встановлення факту смерті на тимчасово окупованій території встановлено певні вимоги,

Відповідно до положень статті 318 Цивільного процесуального кодексу України заяві про обов'язково має бути зазначено:

- 1) який факт заявник просить встановити та з якою метою;
- 2) причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт;
- 3) докази, що підтверджують факт [4].

Особливу роль у справах окремого провадження відіграє процес збирання доказів та їх надання до суду.

Відповідно до частин 2, 4 та 5 ст. 95 Цивільного процесуального кодексу України докази вважаються поданими належним чином, якщо вони подані в оригіналі або в копії, засвідченій в порядку, встановленому чинним законодавством, із зазначенням особи, у якої наявний оригінал відповідного документу. При цьому учасник справи може своїм підписом засвідчити копію письмового доказу лише у разі, якщо його оригінал знаходиться у такого учасника справи [4].

Доказами смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території можуть слугувати письмові свідчення очевидців, фото з місця поховання, медичні документи про смерть тощо.

Деякі науковці з початку гібридної війни України та російської федерації у 2014 році вважали, що для спрощення реєстраційних процедур, при проведенні державної реєстрації смерті особи на тимчасово окупованих територіях варто брати до уваги документи та свідчення, видані окупаційною владою. Так, Верховною Радою України було постановлено Закон України від 21 квітня 2022 року № 2217-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» (набрав чинності 07.05.2022 року), яким зокрема внесено зміни до частини третьої статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», відповідно до якої будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акту цивільного стану [5].

Разом з цим, варто додати, що єдиної усталеної практики щодо процесу доказування факту смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території не існує. Так, наприклад, 31.03.2023 року ухвалою Бориспільського міськрайонного суду Київської області у справі № 359/1860/23 постановив повернути заяву про встановлення факту смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території заявнику, а саму заяву вважати неподаною. У мотивувальній частині суд зазначив, що «заявником не надано суду доказів про перебування ОСОБА 2 на військовій службі у військовій частині НОМЕР 1. Крім того, не зазначено та не надано доказів проведення службового розслідування у військовій частині НОМЕР 1 щодо загибелі ОСОБА 2 під час виконання бойового завдання в районі населеного пункту Опитне Донецької області.» [6].

А отже, до переліку доказів, які заявник зобов'язаний надати до суду додаються документи, що свідчать про перебування особи на військовій службі та акт службового розслідування.

Особливу проблему для громадян України складає збирання доказів.

Громадяни України наділені правом надсилати запити до органів державної влади в порядку Закону України «Про доступ до публічної інформації» для отримання документів. Відповідно до ст. 20 Закону Розпорядник інформації має надати відповідь на запит на інформацію не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту. У разі якщо запит стосується надання великого обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, розпорядник інформації може продовжити строк розгляду запиту до 20 робочих днів з обґрунтуванням такого продовження. Про продовження строку розпорядник інформації повідомляє запитувача в письмовій формі не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту [7].

Разом з цим, із запитом про отримання документів та інформації в інтересах клієнтів мають право звертатися особи, які мають право на заняття адвокатською діяль-

ністю через спеціалізований інститут звернення «Адвокатський запит» у порядку Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Згідно із ст. 24 Закону орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом

У разі якщо адвокатський запит стосується надання значного обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, строк розгляду адвокатського запиту може бути продовжено до двадцяти робочих днів з обґрунтуванням причин такого продовження, про що адвокату письмово повідомляється не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання адвокатського запиту [8].

Окрім цього, при поданні заяви до суду, у випадку, якщо у заявника виникли проблеми при отриманні доказів, він може звернутися до суду із клопотанням про витребування доказів у порядку ст. 84 Цивільного процесуального кодексу України [4].

Керуючись частиною другою статті 317 Цивільного процесуального кодексу України справи про встановлення факту смерті особи на території, де діє воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, яка визначена законодавством, розглядаються невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду [4].

Заявники, які подають заяви про встановлення факту смерті в зв'язку з воєнним станом, надзвичайним станом, збройною агресією, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією території України, а також у зв'язку з надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, звільнюються від обов'язку сплати судового збору під час розгляду справ даної категорії, згідно з пунктом 21 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» [9].

Подати заяву про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України можна через Державну систему електронної ідентифікації «Електронний суд». Така заява скріплюється електронним підписом заявника (його представника) (КЕП) згідно з частиною п'ятою статті 43 Цивільного процесуального кодексу України [4].

У рішенні суду повинно бути зазначено відомості про факт, встановлений судом, мету його встановлення, а також докази, на підставі яких суд установив цей факт. в порядку частини 1 статті 319 Цивільного процесуального кодексу України [4].

Згідно з частиною 2 ст. 319 Цивільного процесуального кодексу, рішення суду, яке встановлює факт, що підлягає реєстрації в органах державної реєстрації актів цивільного стану або нотаріальному посвідченню, не замінює документів, що видані цими органами. Воно є лише підставою для отримання таких документів. Таким чином, акт про смерть військовослужбовця може бути отримано лише після набрання рішенням суду про встановлення факту смерті військовослужбовця законної сили, копія якого, згідно із частиною 5 статті 317 Цивільного процесуального кодексу України надсилається учасникам справи негайно після його ухвалення або невідкладно надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану для державної реєстрації факту смерті особи у місці, де було прийняте рішення. [4].

Рішення, яке було ухвалено судом у справах про встановлення факту смерті особи на території, де діє воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній відповідно до законодавства, підлягає негайному виконанню згідно з частиною 4 статті 317 Цивільного процесуального кодексу України. У такий спосіб законодавець прискорює захист прав, свобод та інтересів юридично заінтересованих осіб, оскільки

проблеми із строками виконання судових рішень в окремих випадках позбавляють сенсу звернення до суду за судовим захистом [4].

Отже, встановлення факту смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території – правова процедура визнання військовослужбовця таким, що загинув на території України, що окупована російською федерацією шляхом звернення членів сім'ї, їхніх представників або інших заінтересованих осіб, якщо встановлення факту смерті особи має вплив на їхні права, обов'язки чи законні інтереси до органів судової влади та подальшої державної рес-

страції смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що встановлення факту смерті військовослужбовця на тимчасово окупованій території у судовому порядку є важливим інструментом в даний час, так як безпосередньо встановлення судом такого факту, відкриває для рідних та близьких осіб військовослужбовця, який загинув на тимчасово окупованих територіях низку правових дій, які вони можуть здійснити серед яких, отримання грошових допомог, соціальних пільг, отримання спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території: Закон України від 15.04.2014 р. №1207-VII/ *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
2. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон від 01.07.2010 р. № 2398-VI/ *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях: Закон України від 01.07.2022 № 2345-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2345-20#Text>
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України: Закон від 21.04.2022 № 2217-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text>
6. Ухвала Бориспільського міськрайонного суду Київської області у справі № 359/1860/23 від 31.03.2023. Провадження № 2-о/359/130/2023, набрання законної сили: 18.04.2023 / Бориспільський міськрайонний суд Київської області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109933915>
7. Про доступ до публічної інформації: Закон від 13.01.2011 № 2939-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон від 05.07.2012 № 5076-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
9. Про судовий збір: Закон від 08.07.2011 № 3674-VI / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>